

Situatiekompas

Bovenbouwpakket

Handleiding

Voor leerkrachten en RT'ers in groep 6 t/m 8
mvk-enroute.nl | situatiekompas.nl

1. Wat is het Situatiekompas?

Veel leerlingen lopen vast bij redactiesommen. Ze zoeken op trefwoorden ('meer' = optellen, 'minder' = aftrekken) en raken de kluts kwijt zodra de som iets ingewikkelder wordt.

Het Situatiekompas biedt een andere aanpak: leerlingen leren eerst kijken naar de situatie in het verhaal. Wat gebeurt er? Pas daarna kiezen ze de bewerking. Die volgorde maakt het verschil.

De aanpak is gebaseerd op Schema-Based Instruction (SBI), een didactische lijn die in onderzoek positief resultaat laat zien bij leerlingen die moeite hebben met redactiesommen. Het Situatiekompas is een praktische uitwerking van deze principes voor het Nederlandse basisonderwijs.

Niet: welk woord staat er? Maar: wat gebeurt er in dit verhaal?

2. De zes situatietypen in dit pakket

Het Situatiekompas beschrijft 11 situatietypen in totaal. De vijf basissituaties zijn uitgewerkt in het Basis Start pakket voor groep 4 t/m 8. Dit Bovenbouwpakket bevat de zes aanvullende situatietypen voor groep 6 t/m 8.

De basissituaties vormen het fundament. In de bovenbouw komen leerlingen situaties tegen waarin bijvoorbeeld een deel van een geheel wordt genomen, twee grootheden samen veranderen of een maat verandert terwijl de situatie hetzelfde blijft.

Situatietype	Rekengebied	Kern van de situatie
Er gaat iets omheen	Omtrek	Je bepaalt de lengte rondom een figuur of voorwerp.
Er gaat iets op	Oppervlakte	Je bepaalt hoeveel ruimte een vlak inneemt of hoeveel erop past.
Er gaat iets in	Inhoud	Je bepaalt hoeveel ergens in past of hoeveel ruimte iets inneemt.
Het hoort bij elkaar	Verhoudingen	Twee hoeveelheden of grootheden horen in een vaste verhouding bij elkaar en veranderen samen.
Je neemt een deel van het geheel	Breuken en procenten	Je kijkt naar een deel in verhouding tot het geheel.
Alleen de maat verandert	Metten en eenheden	De hoeveelheid blijft hetzelfde, maar wordt met een andere maat of eenheid weergegeven.

De zes situatietypen zijn in vier pakketten uitgewerkt. Er gaat iets omheen, Er gaat iets op en Er gaat iets in horen inhoudelijk bij elkaar en vormen samen één pakket. De andere drie situatietypen hebben ieder een eigen pakket.

Aansluiting op het Basis Start pakket

Werk je al met het Basis Start pakket? Dan kennen leerlingen de werkwijze: eerst herkennen wat er in de situatie gebeurt en daarna bepalen hoe je gaat rekenen. De bovenbouwsituaties bouwen daarop voort.

Gebruik je alleen het Bovenbouwpakket? Dan kun je de materialen ook zelfstandig inzetten. Het algemene basismateriaal van het Situatiekompas is ook in dit pakket opgenomen. Daarmee kun je de werkwijze introduceren en hebben leerlingen tijdens het werken steeds de volledige 11 situatietypen als referentie beschikbaar.

3. Wat zit er in het pakket?

Het Bovenbouwpakket bestaat uit twee delen: algemeen basismateriaal voor het werken met het Situatiekompas en vier inhoudelijke pakketten met samen zes situatietypen.

Basismateriaal Situatiekompas

Het basismateriaal ondersteunt de algemene werkwijze van het Situatiekompas en blijft gedurende het hele schooljaar bruikbaar. Een deel van deze materialen bevat alle 11 situatietypen, zodat leerlingen ook de samenhang tussen de basis- en bovenbouwsituaties kunnen blijven zien.

Materiaal	Waarvoor
Situatiekompasposter	De grote overzichtsposter met alle 11 situatietypen. Hangt in de klas als gedeeld referentiepunt voor leerlingen en leerkrachten.
Poster basisbewerkingen	Overzicht van de vijf basissituaties en bijbehorende bewerkingen. Handig om de verbinding met de eerder geleerde situaties zichtbaar te houden.
Poster stappenplan	Een stap-voor-stap aanpak voor het oplossen van redactiesommen: van verhaal naar situatie, som, antwoord en controle.
Stappenkaartje	Persoonlijk werkkaartje voor leerlingen. Te gebruiken bij redactiesommen uit de rekenmethode of ander oefenmateriaal.
Spiekkaartjes	Kleine kaartjes voor op tafel of in de map die leerlingen ondersteunen bij de route van verhaal naar situatie en som.
Praatkaartjes	Kaartjes die leerlingen helpen hun denkproces te verwoorden: begrijpen, kiezen, rekenen en controleren. Inzetbaar klassikaal, in kleine groepen en bij RT.
Losse kaartjes Situatiekompas	Kaartjes met alle 11 situatietypen en een stappenkaart. Leerlingen kunnen ze op tafel leggen en aanwijzen welk situatietype bij een som hoort.

Materiaal	Waarvoor
Domino Verhaal - Situatie	Dominospel voor groep 4 t/m 8. Leerlingen koppelen een situatiezin aan het juiste situatietype. Goed als verwerkings- of herhalingsvorm.
Sorteerkaarten	Sommen van verschillende situatietypen door elkaar. Leerlingen sorteren ze naar het juiste situatietype. Bruikbaar als diagnostische activiteit en als oefenvorm.
Zoek iemand die...	Bonusmateriaal. Een beweegvorm waarbij leerlingen situaties bij elkaar zoeken. Goed als energizer of klassikale opener.

Op de pagina met basismateriaal staan ook enkele oefenmaterialen die specifiek bij de vijf basissituaties horen. Deze kun je gebruiken als leerlingen die situaties al kennen of wanneer je de basis nog eens wilt ophalen.

De vier bovenbouwpakketten

Om, op, in

Dit pakket bevat drie verwante situatietypen:

- Er gaat iets omheen, omtrek
- Er gaat iets op, oppervlakte
- Er gaat iets in, inhoud

Bij ieder situatietype horen een poster, lessen voor groep 6, 7 en 8 en aanvullende lessuggesties. De nadruk ligt niet alleen op het uitvoeren van een berekening, maar vooral op het herkennen van wat in de situatie gevraagd wordt.

Het hoort bij elkaar

Dit pakket gaat over verhoudingen. Leerlingen leren herkennen wanneer twee hoeveelheden samen veranderen en wanneer een verhoudingstabel een handige manier is om een situatie weer te geven en uit te rekenen.

Het pakket bevat een poster, aparte lessen voor groep 6, 7 en 8 en aanvullende lessuggesties en oefenvormen.

Je neemt een deel van het geheel

Dit pakket verbindt situaties met breuken, kommagetallen en procenten. Leerlingen leren eerst herkennen wat het geheel is en welk deel daarvan wordt bedoeld. Daarna kiezen ze een passende notatie en berekening.

Het pakket bevat een poster, aparte lessen voor groep 6, 7 en 8 en aanvullende lessuggesties.

Alleen de maat verandert

In deze situaties blijft de hoeveelheid gelijk, maar verandert de manier waarop die wordt weergegeven: bijvoorbeeld meters en centimeters, uren en minuten of verschillende geldnotaties.

Leerlingen leren daarbij ook kritisch kijken naar een antwoord: klopt de gebruikte maat of eenheid en is de som eigenlijk wel af?

Het pakket bevat een poster, aparte lessen voor groep 6, 7 en 8, aanvullende lessuggesties en het Nakijkbureau.

Het Nakijkbureau wordt bij dit pakket geleverd, maar leent zich juist voor het hele jaar door en voor alle situatietypen. Zet het breder in dan alleen bij situaties over maat en eenheid: hoe meer situatietypen leerlingen kennen, hoe waardevoller de oefening in kritisch controleren wordt.

4. Opbouw van de lessenseries

De lessenseries hebben een herkenbare opbouw. Elke les duurt ongeveer 60 minuten. De precieze invulling verschilt per situatietype en per groep: de inhoud bepaalt welke werkvorm het beste past.

Elke serie begint met een korte inleiding voor de leerkracht of RT'er. Daarin staat wat de kern is van het situatietype, welke denkstappen voor leerlingen belangrijk zijn en hoe de inhoud zich ontwikkelt van groep 6 naar groep 8.

Les per groep

Voor groep 6, 7 en 8 is een aparte les uitgewerkt (ca. 60 minuten per les). In de lessen komen steeds dezelfde elementen terug:

- een korte start waarin leerlingen naar een situatie kijken of twee situaties met elkaar vergelijken
- gezamenlijk onderzoeken wat er in de situatie gebeurt
- de koppeling met de poster en het Situatiekompas
- klassikaal redeneren en verwoorden
- oefenen met verschillende situaties en notaties
- zelfstandig of samen verwerken
- een korte afsluiting waarin de kern van de les wordt opgehaald

Niet iedere les gebruikt precies dezelfde werkvorm of tijdsindeling binnen dat uur. Een les over oppervlakte vraagt iets anders dan een les over verhoudingen of het kiezen van de juiste maateenheid. De lessen zijn daarom per situatietype uitgewerkt.

Extra lessuggesties

Bij de lessenseries staan aanvullende ideeën waarmee je na de introductieles verder kunt oefenen. Ze zijn bedoeld voor korte herhalingsmomenten, extra instructie, RT, klaarwerk of een vervolg op een les. Zo blijft een situatietype niet beperkt tot één losse les, maar kan het gedurende het schooljaar regelmatig terugkomen.

5. Zo zet je het Bovenbouwpakket in

Het Bovenbouwpakket kan op verschillende manieren worden gebruikt. Je hoeft niet alle vier de pakketten achter elkaar te behandelen.

Scenario 1: aanvullen op de rekenmethode

Je gebruikt een situatietype op het moment dat het betreffende rekenonderwerp in de methode aan bod komt.

Bijvoorbeeld: de methode start met oppervlakte. Je introduceert eerst Er gaat iets op. Leerlingen onderzoeken waaraan ze herkennen dat een situatie over oppervlakte gaat en gebruiken daarna diezelfde manier van kijken bij de redactiesommen uit de methode.

De poster blijft beschikbaar als referentiepunt.

Scenario 2: leerlingen lopen vast bij een bepaald soort sommen

Je merkt bijvoorbeeld dat leerlingen wel kunnen rekenen met procenten, maar bij een redactiesom niet weten wat ze moeten doen.

Gebruik dan Je neemt een deel van het geheel om een stap terug te gaan. Laat leerlingen eerst onderzoeken wat het geheel is, welk deel wordt genomen en hoe die twee bij elkaar horen. Pas daarna komt de berekening.

Hetzelfde principe kun je gebruiken bij verhoudingen, meten, omtrek, oppervlakte en inhoud.

Scenario 3: je bouwt het Situatiekompas verder op

Als leerlingen de vijf basissituaties al kennen, kun je de zes bovenbouwsituaties geleidelijk toevoegen.

De Situatiekompasposter met alle 11 situatietypen vormt daarbij het gezamenlijke overzicht. Nieuwe situaties worden toegevoegd wanneer ze inhoudelijk passen bij het rekenonderwijs in groep 6, 7 of 8. Bekende situaties blijven terugkomen.

Zo groeit het Situatiekompas mee met het rekenonderwijs: van de vijf basissituaties naar een steeds vollediger repertoire waarmee leerlingen ook complexere redactiesommen kunnen analyseren.

Scenario 4: RT of kleine groep

De lessen zijn ook bruikbaar in RT of in een kleine instructiegroep.

Kies het situatietype waarbij leerlingen vastlopen en gebruik de voorbeelden uit de les om samen te onderzoeken wat er gebeurt. Laat leerlingen zoveel mogelijk verwoorden waarom een situatie bij een bepaald type hoort.

Gebruik daarna nieuwe redactiesommen uit de methode of ander oefenmateriaal. Laat de leerling vóór het rekenen steeds eerst aangeven welke situatie hij of zij herkent. Het stappenkaartje, de praatkaartjes en de losse Situatiekompaskaartjes kunnen daarbij op tafel blijven liggen.

6. Veelgestelde vragen

Moet ik eerst het Basis Start pakket gebruiken?

Nee. Het Bovenbouwpakket is zelfstandig te gebruiken. Het algemene basismateriaal van het Situatiekompas is ook in dit pakket opgenomen.

Werk je al met het Basis Start pakket, dan sluiten de nieuwe situatietypen rechtstreeks aan op de vijf situaties die leerlingen al kennen.

Moet ik de zes situatietypen in een vaste volgorde behandelen?

Nee. De bovenbouwsituaties sluiten aan bij verschillende rekenonderwerpen. Je kunt ze daarom introduceren op het moment dat het betreffende onderwerp in je rekenonderwijs aan bod komt.

Zijn alle materialen voor groep 6, 7 en 8 hetzelfde?

De posters en algemene hulpmiddelen kunnen in de hele bovenbouw worden gebruikt. De lessen zijn afzonderlijk geschreven voor groep 6, 7 en 8, zodat de inhoud en complexiteit passen bij wat leerlingen in die groep tegenkomen.

Vervangt het Bovenbouwpakket de rekenmethode?

Nee. Het Situatiekompas is methode-onafhankelijk en is bedoeld als aanvulling. Het helpt leerlingen herkennen wat voor soort situatie ze voor zich hebben en welke rekenkennis daarbij past. Daarna kunnen ze verder rekenen met de strategieën en procedures die ze vanuit de methode kennen.

Kan ik één situatietype gebruiken zonder de rest te behandelen?

Ja. Als leerlingen bijvoorbeeld vooral moeite hebben met verhoudingen, kun je beginnen met Het hoort bij elkaar. De situaties vormen samen een systeem, maar ieder pakket is ook afzonderlijk inzetbaar.

Kan ik de materialen gebruiken in RT?

Ja. Juist in RT kun je vertragen en eerst onderzoeken wat een leerling in een redactiesom herkent. De lessen en aanvullende werkvormen kunnen klassikaal, in een kleine groep of individueel worden ingezet.

7. Meer informatie

Meer achtergrond over het Situatiekompas en de onderzoeksbasis vind je op:

- situatiekompas.nl, uitleg over de 11 situatietypen en de didactische onderbouwing
- mvk-enroute.nl, materialen, blogs en trainingen
- mvk-enroute.nl/achtergrond-uitleg, onderzoek en verantwoording

Scholing en training

Wil je de aanpak verdiepen of het Situatiekompas schoolbreed inzetten? Via En Route zijn ook scholing en ondersteuning beschikbaar.

Vragen of feedback?

Heb je vragen over het gebruik van de materialen, of wil je iets melden over de inhoud? Neem contact op via de website. Feedback op de materialen is altijd welkom.

*Dit pakket is gemaakt door Manon van Kreijl, RT-specialist en ontwikkelaar van het Sitatiekompas.
mvk-enroute.nl | situatiekompas.nl*